

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.14.54-66

УДК 72.025.4

д.арх., професор **Осиченко Г.О.**,
osychenko-galyna@ukr.net, ORCID: 0000-0001-5595-220X,
Запорізький національний університет

КОНЦЕПЦІЯ “GENIUS LOCI” К. НОРБЕРГА-ШУЛЬЦА

Вивчаються генеза та основні положення концепції «genius loci» К. Норберг-Шульца. На підставі порівняльного аналізу культурної традиції XVIII, XIX століть та феноменологічної архітектури виокремлено інваріантні характеристики «місця» та виявлено тенденції розвитку концепції genius loci у XX столітті.

Ключові слова: концепція; місце; genius loci (дух місця); архітектурна теорія; феноменологічна архітектура

Стан проблеми та її актуальність. У другій половині XX століття поняття «місце» та genius loci набули статусу ключових категорій у світовій архітектурній теорії передусім завдяки феноменологічній школі, котра представлена роботами Мартіна Гайдеггера, Крістіана Норберг-Шульца, Югані Паллаасми, Стіва Холла та ін. Саме через ці категорії здійснився концептуальний «поворот» від модерністської парадигми архітектури, яка відкидала локальні культурні сенси й історичну спадкоємність, та переорієнтація на «вкоріненість» архітектури в культурному, топографічному й екзистенційному контекстах. Сьогодні, на тлі глобальних екологічних і соціальних викликів, дискурси місця й genius loci знову опиняється у фокусі міжнародних дебатів, слугуючи базою для сталих, чутливих до контексту та гуманніших практик проектування.

Попри всеосяжний вплив феноменологічного підходу на світову архітектуру, український академічний простір тривалий час залишався поза безпосереднім доступом до першоджерел. Більшість фундаментальних праць - зокрема «Genius Loci: до феноменології архітектури» Норберг-Шульца, «Очі шкіри» Паллаасми та інші, досі не перекладені українською. У результаті наукові дискусії всередині країни будуються переважно на вторинних інтерпретаціях, що звужує коло понять, ускладнює формування власного теоретичного апарату та призводить до поверхневого, формального запозичення сучасних проектних світових практик. Ця ситуація є наслідком, з одного боку, радянської ізоляції, коли архітектурна думка розвивалася в межах «закритої» школи з переважанням функціоналізму; а з другого — ігноруванням феноменологічної архітектури як «суб'єктивістської» й «ідеалістичної» у

рамках офіційної марксистської методології. У радянські часи ідея «*genius loci*» (духу місця), навіть у середовищному підході, трактувалася досить поверхово, здебільшого зводячись до типологічного або стилістичного наслідування «історичної забудови». Це суперечило вихідному, екзистенційному сенсу поняття «місця» в європейській архітектурі, що апелює до взаємодії просторових форм із життєвим досвідом людини. Така ситуація призвела до того, що українська архітектурна теорія була ізольована від актуальних міжнародних трендів, а відповідно - і від дискусій про етику простору, емпатію у проєктуванні, формування колективної пам'яті та ідентичності.

Сучасний європейський вектор розвитку України створює унікальні можливості для переосмислення власної архітектурної традиції. Впровадження європейських цінностей — зокрема принципів культурної різноманітності, субсидіарності, сталості та участі громад — неможливе без переорієнтації на феномологічний та інші контекстно-чутливі підходи, що визнають пріоритет локальної специфіки над абстрактними універсаліями. Таким чином, повернення до дискурсу *genius loci* стає не лише теоретичним завданням, а й практичною потребою. Воно здатне забезпечити методологічне підґрунтя для формування архітектури, що синтезує світовий досвід і місцеву ідентичність.

Актуальність даного дослідження полягає у трьох вимірах: 1) необхідність заповнення прогалини в теорії вітчизняної архітектури; 2) сприяння інтеграції української архітектурної думки у глобальний дискурс; 3) необхідність створити теоретичні й методичні передумови для впровадження в Україні європейського підходу до планування, який визнає місце не лише як фізичну, а й як культурно-ціннісну категорію.

Мета даної статті - дослідження концепції «*genius loci*» К. Норберг-Шульца. Це включає виконання заступних завдань: виявлення генезису та трансформації понять «місце» й «*genius loci*» у ХХ столітті, визначення особливостей концепції *genius loci* К. Норберг-Шульца, порівняльний аналіз концепцій ХVIII–ХІХ ст. та в концепції К. Норберг-Шульца. Виконання цих завдань передбачає міждисциплінарний підхід, що поєднує філософію, культурологію, урбаністику та історію архітектури.

Методи дослідження. У дослідженні застосований міждисциплінарний комплекс методів, що надав змогу виявити як ідейні витoki, так і трансформацію концепції «*genius loci*». *Аналіз літературних джерел* включав систематичний огляд першоджерел: маніфестів, теоретичних трактатів, критичних статей, монографій і книг, що дозволило простежити зміну дискурсів про «місце» та *genius loci*. *Ретроспективний (історико-генетичний) аналіз* дав змогу реконструювати логіку становлення концепції К.Норберг-Шульца та взаємопов'язаних з нею понять. *Порівняльний аналіз теорій і*

концепції включав зіставлення підходів різних авторів від поетів і письменників до філософів та архітекторів (концепції *genius loci* у В.Лі, О. Поупа, феноменологія К. Норберга-Шульца та інш.). Порівняння виявило, що попри відмінності усі автори апелюють до досвіду людини як критерію визначення місця. *Методи абстрагування та синтез* отриманої інформації дозволили виокремити інваріантні характеристики «місця» та виявити тенденції розвитку концепції *genius loci* у ХХ столітті.

Аналіз літературних джерел та останніх публікацій. Проаналізовані книги, есе та статті авторів дотичних до тематики формування концепції *genius loci*, зокрема А. Роре [1], Вернон Лі [2,3], А. Meynell [4,5], D. H. Lawrence [6], К. Норберг - Шульца [7-10] та інш.

Витоки та передумови формування концепції “місця” у ХХ столітті

Оксфордський географічний словник визначає слово «місце» як конкретну точку на землі, що визначається як локація (місцезнаходження), де сформувалися та зросли людські цінності [11]. Місце – це частина простору з певною цінністю та значенням [12]. Це поняття охоплює не лише фізичний простір, а й соціальний вимір – воно відображає просторове й суспільне розміщення людей. Місце не є просто частиною географічного простору; воно набуває значення через надання йому ціннісного та символічного змісту в результаті взаємодії між людьми, їх уявленнями та фізичними характеристиками середовища. Таким чином, місце розглядається як результат інтеграції природних умов та людського впливу, де визначальними виступають категорії ідентичності, дому та спільноти. Поняття «*genius loci*» виходить за межі матеріальних об'єктів – воно формується через індивідуальні переживання, колективну пам'ять, культурні символи та асоціативні зв'язки.

Ідея "духу місця", або «*genius loci*», має глибоке історичне коріння, що сягає античності. У римській міфології вважалося, що не лише кожна людина, але й кожна територія, оселя чи організація має свого охоронця – духа-покровителя, відомого як *genius loci*. Цей міфологічний образ часто уособлювався у вигляді юнака з рогом достатку, щитом або змією в руках. У ряді країн Західної Європи збереглися численні приклади давньоримських вівтарів, присвячених цим духам місцевості.

У подальшому у Європі через середньовічну християнську символіку ідея *genius loci* трансформувалася, але не зникла, залишившись у народних уявленнях про «опікунський» характер ландшафту.

Наступний етап у розвитку концепції *genius loci* відбувався на тлі зростаючого відчуження людини в умовах індустріального суспільства та послаблення зв'язку з природою, що були зумовлені промисловою революцією і швидкими темпами урбанізації. У ХVІІІ столітті інтерес до теми духу місця в

англійській літературі та естетичній думці значною мірою був зумовлений зростанням популярності подорожей, що стали характерною культурною практикою тієї епохи. У доби Просвітництва і Романтизму англійські мислителі і поети переосмислили *genius loci* як естетичну категорію. Це вже не лише божество місця, а його характер, атмосфера, емоційне враження. Міфологічний образ *genius loci* слугував поетичною метафорою у творчості Олександра Поупа (1688–1744). У своєму знаменитому есе *Epistle to Burlington* (1731) Поуп писав: “*Consult the genius of the place in all...*” (Слідуйте духу місця у всьому) [1]. Цей вислів став головним принципом ландшафтного дизайну XVIII ст., згідно якого природа має бути не підкорена, а підтримана, а «характер місця» виявляється архітектором, а не нав'язується. У поезії В. Вордсворта та С.Т. Кольриджа місце також набуває особистісного, духовного звучання і розглядається як простір пам'яті, уяви, тиші. У працях *The Seven Lamps of Architecture* (1849) та *The Stones of Venice* (1851–1853) Джон Раскін висловлює ідею, що архітектура повинна відповідати духу місця і часу [13,14]. Він тлумачить *genius loci* через історизм, моральну правду матеріалів та повагу до ландшафту.

Однак справжню популярність поняття *genius loci* здобуло пізніше, на початку XX століття, передусім завдяки англійській письменниці Вернон Лі (1856–1935). У її есе та художніх текстах *genius loci* постає як художньо-філософський інструмент [2,3,15]. За допомогою міфологічних алюзій авторка передає безпосередній естетичний досвід, що виникає в акті людського сприйняття місцевості. Старе тут функціонує як привабливий естетичний ідеал: старі дерева, порослі мохом каміння й природні свідчення «невідомого минулого» утворюють локуси, де читач «зустрічається» з *genius loci*. На думку Лі, перевагою історичних міст, як-от Рима чи Венеції, - є саме «органічна» присутність духу місця: місто сприймається майже як жива істота, а його *genius loci* — не алегорія, а справжнє «Я» [15, с. 44]. Існує, за її спостереженнями, певний «час появи»: дух старих міст найсильніше впливає на людські почуття у передвечірні години, коли заходить сонце [2, с. 3]. Існують і впізнавані просторові «вузли», де *genius loci* проявляється найчастіше — наприклад, у місці, де міська тканина стикається з річкою: «Геній місця приховується там; точніше, він і є цим місцем» [2, с. 6]. Форми прояву *genius loci* різноманітні. Вони можуть бути візуальними (сам ландшафт, силуети пагорбів, конфігурація вулиць), акустичними (шум греблі, передзвін дзвонів, стукіт ковадла) чи ольфакторними, коли поодинокий запах актуалізує спогади про конкретну локацію. Хоч невидимий дух ніколи цілком не персоніфікується, його найвиразніше «відчувають» у специфічних елементах пейзажу — вигині дороги, лінії схилу, хвилястості ниви, нахилі даху, раптовому видові на храм чи

гірську вершину [2, с. 6; 7]. Саме ці стійкі риси формують індивідуальність ландшафту й досягають людських почуттів, активуючи те, що Лі називала одночасним баченням «очима тіла» й «очима духу». Письменниця підкреслює, що тонкі індивідуальні зв'язки між людиною та місцевістю практично неможливо повністю виразити словами; така невідповідність і демонструє «однобічність» мови. Сукупність цих взаємин, сенсів і емоцій вона трактує як «характер місця» — категорію, котра інтегрує матеріальне й нематеріальне та визначає неповторність кожної локальної ситуації. Водночас, у її концепції *genius loci* чітко простежується ідея безпосереднього впливу просторового середовища на людину, зокрема на формування її емоційного досвіду, естетичного сприйняття та світоглядних уявлень.

Цей момент присутній і в творах її сучасника Девіда Г. Лоуренса (1885-1930), якому приписують власну теорію духу місця. На його думку, кожна територія — чи то країна, чи континент — володіє унікальною ідентичністю, яка суттєво впливає на світосприйняття та ментальність її мешканців. Окрема місцевість, за Лоуренсом, наділена індивідуальним характером і здатна викликати у людини специфічні емоції й реакції [6].

Паралельно подібні мотиви знаходимо і в творах англійської письменниці Еліс Мейнелл (1847–1922) [4,5]. Її роздуми про простір перегукуються з поняттям «характеру місця», запропонованим Вернон Лі. Водночас, якщо для Вернон Лі першочергового значення набувають візуальні аспекти (поєднання кольору, світла та лінії), то Мейнелл виокремлює аудіальну складову, вважаючи, що саме звукові елементи найглибше передають настрої і сутність ландшафту. Найвлучнішим символом духу місця, на її переконання, є дзвін, здатний пробудити глибокі почуття та асоціації. Мейнелл поглиблює образ місця як внутрішнього духовного стану, а не лише зовнішнього середовища [4,5]. Її стиль -це передчуття сучасного сприйняття простору як ритму й тиші.

Підсумовуючи вклад британської культури в розвиток концепцій духа місця слід визначити, що:

1) *genius loci* починається розглядатися не як дух у містичному сенсі, а естетичний і моральний принцип: гармонія між природою, людиною та архітектурою;

2) *genius loci* від релігійного поняття розширюється до психологічного, переосмислюється як особистісна, емоційна присутність місця, що формує настрої і спогади;

3) концепція впливає на практику садово-паркового мистецтва, де впроваджується принцип відповідності дизайну природі місця;

4) намічений зв'язок між концепцією *Genius loci* та проблемами ідентичності та індивідуальності, унікальності місця, країни, нації (Девід Г. Лоуренс);

5) в архітектурі концепції надається історична і етична глибина: архітектура має бути вкоріненою у місцевий контекст (О. Поуп, Дж. Раскін);

6) концепція *Genius loci* впливає також на ідеї людиномасштабного простору, органічного міста, злитого з природою, що реалізується в теорії міста-саду Е. Говарда.

У першій половині ХХ ст. поняття «місця» почали осмислювати феноменологія (Е. Гусерль, М. Гайдегер) і культурна географія (Карл О. Зауер). Людський досвід простору розглядався як взаємодія фізичних характеристик, пам'яті та соціального контексту, що підготувало ґрунт для архітектурних інтерпретацій концепції другої половини століття.

В цілому, було створено філософське та естетичне підґрунтя, на якому вже у 1980-х рр. Крістіан Норберг-Шульц збудував феноменологічну концепцію місця - як глибокої структури буття у просторі.

Концепція “genius loci” К. Норберг-Шульца

Актуалізація концепції у другій половині ХХ століття пов'язана з кризою архітектури модернізму. К. Норберг-Шульц (1926–2000) був найбільш послідовним критиком модернізму. Він звинувачував модерністське архітектурне середовище у «безмісності» (placeless), позбавлені ідентичності, а традицію вважав джерелом екзистенційної безперервності, що має бути осмислена й адаптована в сучасному проектуванні.

Головним поняттям теорії К. Норберга-Шульца стає оновлена концепція духа місця [7-10]. Його філософські розвідки ґрунтувалися на ідеях фундаментальної онтології Мартіна Гайдегера (1889–1976), а також на феноменологічному підході Моріса Мерло-Понті (1908–1961). Центральною темою в роботах Норберга-Шульца стала проблема екзистенційного «вкорінення» людини у простір — тобто процесу становлення її буттєвого зв'язку зі світом.

На його думку, базові умови людського існування, такі як орієнтація в середовищі та ототожнення себе з певним простором, пов'язані з просторовими архетипами - стійкими структурами, або проформами, які залишаються значущими попри варіативність форм навколишнього середовища. Ці архетипи, на думку дослідника, мають здатність безпосередньо впливати на свідомість та досвід людини. Саме така структурована та навантажена змістами просторово-феноменологічна реальність, яка формує людину через повсякденну взаємодію, і є втіленням духу місця - *genius loci*.

К. Норберг-Шульц пише: «Протягом усього ходу історії *genius loci* залишався живою реальністю, хоча він може не обов'язково називатися таким чином» [11, С. 18]. Місце, по Норберга-Шульцу, - це простір, що має характер (дух). Дух місця виражає індивідуальність (ідентичність) місця і не змінюється разом зі зміною структури місця. Людська ідентичність передбачає ідентичність місця [11, с. 22]. «Простори, де відбувається життя, - це місця ... Місце - це простір, який має особливий характер. З давніх часів *genius loci*, або дух місця, були визнані в якості конкретної реальності, з якою людині доводиться стикатися і миритися в його повсякденному житті. Архітектура означає візуалізацію *genius loci*, і завдання архітектора - створити осмислені місця, за допомогою чого архітектура допомагає людині жити» [11, с. 25].

Згідно з концепцією Крістіана Норберга-Шульца, місце постає як цілісне явище, яке формується внаслідок взаємодії природного середовища та людської діяльності. Архітектор розглядає *genius loci* як прояв конкретного простору, що має здатність формувати екзистенційне відчуття "вкоріненості" людини у світі [11].

Структура місця, за його твердженням, визначається поєднанням двох складових: природних елементів (ландшафт, вода, вітер, сонячне світло тощо) та артефактів, створених людиною (будівлі, дороги, огорожі тощо). Для глибшого аналізу простору він вводить три категорії: *типологію, топологію та морфологію місця*.

Типологія місця охоплює основні екзистенційні аспекти людського буття в просторі. До них Норберг-Шульц відносить чотири базові екзистенційні модуси: *настрій (mood), розуміння (understanding), мова/діалог (dialogue) і спілкування/ залученість до Іншого (communication)*. Ці модуси окреслюють, як саме людина емоційно, інтелектуально та міжособистісно взаємодіє з простором [9, с. 23–25]

Топологія місця включає дослідження структури та «обладнання» життєвого простору. Стосується просторової конфігурації та характеру взаємозв'язків між його складовими. У цій категорії важливими є орієнтація, орієнтаційні маркери, зв'язок між внутрішнім і зовнішнім, використання геометричних та гештальт-принципів, а також взаємодія світла й тіні. Особливе місце відводиться фактору часу — історичній тривалості місця, що забезпечує його "глибину" та пізнаванність [9, с. 32–35]. Шульц апелює до геометричних і гештальт-принципів, виокремлюючи п'ять опозицій-компонентів: центр—периферія, всередині—зовні, вертикаль—горизонталь, світло—тінь (небо—земля), час—пам'ять. Автор наголошує, що топологічні опозиції слугують «синтаксисом» простору: вони організують життєвий досвід у зрозумілі «речення» та «паузи».

Морфологія описує фізичну форму архітектурного простору та його візуально-структурні характеристики. Включає формально-композиційні та матеріальні характеристики (геометрія, контраст «небо — земля», ритми, силуети), які створюють атмосферу й визначають візуальну читабельність середовища. Морфологія- це не лише про об'єкти, а й про атмосферу, яку вони створюють [7, с. 45–50]. Характер простору задається через дві групи чинників: просторові форми (внутрішня/зовнішня діалектика; централізація й оточення; межа, стіна, огорожа); психологічні орієнтири (сприйняття напряму, масштабу, руху). Морфологія пов'язує фізичну форму з екзистенційним змістом: висока арка не лише «обмежує» простір, а й викликає почуття піднесеності.

Разом ці категорії формують «екзистенційне вкорінення» людини, коли простір стає місцем, наповненим смыслом і ідентичністю. А архетипи виступають носіями екзистенційного досвіду людини (ідентифікації, орієнтації та належності).

На прикладах історичної архітектури К. Н. Шульц демонструє, яким чином простір перетворюється на місце:

- Для перетворення «голого», тобто фізичного простору на “місце” необхідний значущий просторовий порядок, доступний людським почуттям і пам'яті. Тут він посилається на містобудівні спостереження К. Лінча (вузли, шляхи, межі, квартали, орієнтири) як на ефективні інструменти формування впізнаваної ідентичності середовища. «Місце постає тоді, коли фізичні форми активізують пам'ять і дозволяють людині бути вдома у світі» [9].

- Активація простору відбувається шляхом насичення його подіями, ритуалами та спільними практиками. Лише тоді простір переходить у статус місця - *dwelling*.

- Колективна діяльність посилює емоційний зв'язок: спільні ярмарки, свята чи протести перетворюють абстрактну площу на символічний центр громади.

- Цілісність внутрішнього й зовнішнього досягається завдяки обережному «перекладу» природних тем (світло, вітер, вода, рельєф) у архітектурні рішення (стеля, стіни, підлога, прорізи), що формують захищену інтимну символіку місця.

Таким чином, ідентичність особистості та спільноти, за Шульцом, формується через *володіння значущими місцями* — такими, що легко упізнаються, запам'ятовуються й актуалізують досвід уяви та пам'яті. Лише за цієї умови архітектура здатна виховувати «етос» проживання й сприяти гармонійному співіснуванню людини з навколишнім світом.

Порівняльний аналіз виконаний за наступними критеріями: проблематика, на яку реагували концепції і теорії, ключова тема концепції, як

розглядається місце у часі та як процес, види сприйняття місця, характеристика суб'єкта сприйняття місця та його позиція, особливості просторового мислення (табл.1).

Таблиця 1.

Порівняльний аналіз культурної традиції XVIII–XIX ст.
та концепції К. Норберг-Шульца

Концепції XVIII–XIX ст. (О. Поуп, В. Лі, Е. Мейнел, Д. Лоуренс)	Концепція духа місця К. Норберг-Шульца
Головні проблеми	
Відчуження людини в індустріальному суспільстві; розрив зв'язку з природою; занепад морального порядку через зневагу до природи; руйнування тілесного зв'язку з землею через індустріалізацію	Філософські проблеми: Втрата сенсу буття в просторі, відчуження, поєднання природи і культури Проблеми в архітектурі: ігнорування історичного та культурного контексту, стандартність і універсалізм, криза ідентичності в архітектурі Соціальні проблеми: дегуманізація середовища, ностальгія за "місцем" у добу глобалізації, культурна уніфікація
Ключова тема	
Ностальгія за природною гармонією, втраченою єдністю людини і світу	«Вкорінення» (in-dwelling), повернення до істинного місця
Місце як дія або процес	
Місце - статичне, романтизоване; часто - як символ або образ	Місце - динамічне, екзистенційне; формується через перебування, проживання
Час	
Місце як переживання моменту, миттєвої емоції	Місце створюється у часі через людське буття
Сприйняття	
Романтичне, емоційне сприйняття; природа як джерело духовного й естетичного піднесення	Екзистенційне сприйняття простору; місце — це середовище, в якому людина "вкорінюється"
Чуттєво-емоційне, часто у вигляді метафор або алегорій, естетичне, інтуїтивне, первинне, інстинктивно-тілесне	Суб'єктивно-онтологічне, але опирається на архітектуру як "мову місця"
Суб'єкт сприйняття та його позиція	
Суб'єкт - поет, художник, філософ, споглядач	Суб'єкт - мешканець, архітектор, «вкорінена» людина
Позиція дистанційна: місце як об'єкт споглядання	Активна взаємодія з місцем (життя в ньому)
Простір та його форма	
Простір як ідеалізована природа або місце втечі від індустріалізації	Місце як «конкретний» простір із характером; архітектура формує дух місця
Простір як органічна єдність природи, часто містична або ідеалізована	Структурований, ієрархічний, пов'язаний з феноменологією

Також, порівняльний аналіз концепцій духу місця дозволив виокремити низку інваріантних характеристик поняття «місця», що зберігають свою

актуальність незалежно від історичного контексту. До таких сталих ознак належать: 1) ідентичність як усвідомлення унікальності простору та його значущості для індивіда й спільноти; 2) структурована пам'ять, що втілюється у матеріальних та символічних шарах середовища; 3) тілесно-сенсорний досвід, завдяки якому місце сприймається через відчуття та присутність; 4) соціальна взаємодія, що формує місце як простір комунікації, спільного буття та колективного досвіду.

Дискусійні моменти. Попри визнання концепції К. Норберга-Шульца більшість сучасних теоретиків критикує її за ігнорування нерівності, множинності та конфліктів в реальних просторах (E. Relph [16], D. Harvey [17], D. Hayden [18], D. Massey [19]). Так D. Harvey [17] у роботі “Justice, Nature and the Geography of Difference” вказує, що місце завжди є простором влади, і не можна говорити про нього тільки через символіку й феноменологію.

К. Норберг-Шульц романтизує традиційне і історичне, ідеалізує історичні європейські архетипи (норвезьке селище, італійська площа) і історичні міста (Прага, Рим, Венеція), що створює ностальгічний, виключний образ місця. Як вважають А. Appadurai та М. Augé, наразі його модель місця неадекватна для мегаполісів, мультикультурних середовищ та тимчасових поселень [20,21].

Висновки. В ході дослідження виявлено, що витоками концепції К.Норберг-Шульца є стародавні релігійні уявлення про *genius loci*. На протязі XVIII–XIX століть в британській і європейській культурі була створена інтелектуальна традиція, в якій «місце» виступає втіленням краси, порядку, тиші, ритму, відчуття межі між внутрішнім і зовнішнім або тілесної правди. Ця традиція робить акцент на інтуїтивному, поетичному й емоційному сприйнятті місця, що часто ідеалізується. У XX столітті ця традиція трансформується в просторову феноменологію К. Норберг-Шульца – одну з найвпливовіших архітектурних концепцій XX століття. Крістіан Норберг-Шульц виводить дух місця як онтологічну категорію, вкорінену в архітектурі та екзистенції людини. Обидві традиції прагнуть осмислити зв'язок людини з місцем, але рухаються різними методами: одна - через філософію простору, інша - через мистецтво, літературу і романтичну чуттєвість. Обидві традиції доповнюють одна одну: ранні концепції - чуттєві та поетичні, концепція К.Норберг-Шульца - структурована і феноменологічно обґрунтована. Усі вони показують, що місце - не просто простір, а жива реальність, яка резонує з внутрішнім світом людини.

Безперечним здобутком К. Норберг-Шульца є структурована феноменологічна концепція місця, де архітектура виступає ключем до вкорінення людини у світі. Його підхід базується на філософії Гайдеггера та екзистенційній феноменології: людина не просто перебуває в просторі, вона живе, орієнтується, ідентифікується та набуває сенсу буття через простір.

Структура місця за К. Норберг-Шульцем включає типологію, морфологію та топологію. К. Норберг-Шульц не лише сформував фундаментальне філософське розуміння місця як екзистенційного явища та розширив розуміння архітектурного простору як багатовимірною феномену, аде й надав архітектурі гуманістичного виміру.

Протягом ХХ століття поняття «genius loci» в архітектурі пройшло шлях від метафізичної категорії до соціокультурного процесу. Воно стало не лише філософським, а й практичним інструментом проєктування, що сьогодні відіграє ключову роль у сталому, людоцентричному й контекстуальному дизайні.

Перспективу подальшої роботи становить дослідження розвитку концепції духа місця К.Норберг-Шульца в архітектурі кінця ХХ - початку ХХІ століть.

Список джерел:

1. Pope, A. *Epistle IV: Of the Use of Riches* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.poetryfoundation.org/poems/44894/epistles-to-several-persons-epistle-iv> (дата звернення: 30.06.2025).
2. Lee, V. *Genius Loci. Notes on Places*. London – New York: John Lane, 1907. 211 с.
3. Lee, V. *The Sentimental Traveller: Notes on Places*. London–New York: John Lane, 1908. 306 p.
4. Meynell, A.C. "The Spirit of Place" // *The Spirit of Place and Other Essays*. London: John Lane ("The Bodley Head"), 1898.
5. Meynell, A.C. *Essays*. London: Burns & Oates, 1914.
6. Lawrence, D.H. *The Spirit of Place // Studies in Classic American Literature*. Mainfield: Heritage Press, 1923.
7. Norberg-Schulz, C. *Existence, Space and Architecture*. London: Studio Vista, 1971.
8. Norberg-Schulz, C. *Existence, Space and Architecture*. London: Studio Vista, 1974. 120 p.
9. Norberg-Schulz, C. *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. New York: Rizzoli, 1980. 216 p.
10. Norberg-Schulz, C. *The Concept of Dwelling: On the Way to Figurative Architecture*. New York: Rizzoli, 1993. 140 p.
11. Mayhew, S. *A Dictionary of Geography*. 5th ed. Oxford: Oxford University Press, 2015. DOI: 10.1093/acref/9780199680856.001.0001
12. Madanipour, A. *Urban Space Design: An Attitude on the Social and Spatial Processes* / пер. з англ. Mortezaei, F. Tehran: Processing and Planning Company, 2000.
13. Ruskin, J. *The Seven Lamps of Architecture (1849)*. London: Library Edition, Vol. VIII, 1903. 289 p.
14. Ruskin, J. *The Stones of Venice (1851–1853)*. London: Library Edition, Vols. IX–XI, 1903. 436 p.
15. Lee, V. *The Spirit of Rome. Leaves from a Diary*. London–New York: John Lane Company, 1906.
16. Relph, E. *Place and Placelessness*. London: Pion, 1976.
17. Harvey, D. *Justice, Nature and the Geography of Difference*. Oxford: Blackwell, 1996.
18. Hayden, D. *The Power of Place: Urban Landscapes as Public History*. Cambridge, MA: The MIT Press, 1995.

19. Massey, D. *For Space*. London: SAGE Publications, 2005.
20. Appadurai, A. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.
21. Augé, M. *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity* / translated from French. J. Howe. London: Verso, 1995. (First edition 1992).

D.Sc., Professor **Halyna Osychenko**,
Zaporizhia National University

THE CONCEPT OF “GENIUS LOCI” BY K. NORBERG-SCHULZ

The research revealed that the origins of K. Norberg-Schultz's concept are ancient religious ideas about genius loci. During the 18th–19th centuries, an intellectual tradition was created in British and European culture in which "place" is the embodiment of beauty, order, silence, rhythm, a sense of the boundary between the inner and the outer, or bodily truth. This tradition emphasizes the intuitive, poetic, and emotional perception of place. In the 20th century, this tradition is transformed into K. Norberg-Schultz's spatial phenomenology - one of the most influential architectural concepts of the 20th century. Christian Norberg-Schultz deduces the spirit of place as an ontological category rooted in architecture and human existence. Both traditions seek to comprehend the connection between man and place, but move by different methods: one through the philosophy of space, the other through art, literature, and romantic sensuality. Both traditions complement each other: the early concepts are sensual and poetic, the concept of K. Norberg-Schulz is structured and phenomenologically grounded. All of them show that place is not just space, but a living reality that resonates with the inner world of man.

The undoubted achievement of K. Norberg-Schulz is a structured phenomenological concept of place, where architecture acts as a key to the rooting of man in the world. His approach is based on the philosophy of Heidegger and existential phenomenology: a person does not simply reside in space - he lives, orients himself, identifies himself and acquires the meaning of being through space. The structure of place according to K. Norberg-Schulz includes typology, morphology and topology.

K. Norberg-Schulz not only formed a fundamental philosophical understanding of place as an existential phenomenon and expanded the understanding of architectural space as a multidimensional phenomenon, but also gave architecture a humanistic dimension.

Keywords: concept; place; genius loci (spirit of place); architectural theory; phenomenological architecture

REFERENCES:

1. Pope, A. *Epistle IV: Of the Use of Riches* [Electronic resource]. URL: <https://www.poetryfoundation.org/poems/44894/epistles-to-several-persons-epistle-iv> (date of application: 06/30/2025). {in English}
2. Lee, V. *Genius Loci. Notes on Places*. London – New York: John Lane, 1907. 211 c. {in English}
3. Lee, V. *The Sentimental Traveller: Notes on Places*. London – New York: John Lane, 1908. 306 p. {in English}
4. Meynell, A.C. "The Spirit of Place" // *The Spirit of Place and Other Essays*. London: John Lane ("The Bodley Head"), 1898. {in English}
5. Meynell, A.C. *Essays*. London: Burns & Oates, 1914. {in English}
6. Lawrence, D.H. *The Spirit of Place // Studies in Classic American Literature*. Mainfield: Heritage Press, 1923. {in English}
7. Norberg-Schulz, C. *Existence, Space and Architecture*. London: Studio Vista, 1971. {in English}
8. Norberg-Schulz, C. *Existence, Space and Architecture*. London: Studio Vista, 1974. 120 p. {in English}
9. Norberg-Schulz, C. *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. New York: Rizzoli, 1980. 216 p. {in English}
10. Norberg-Schulz, C. *The Concept of Dwelling: On the Way to Figurative Architecture*. New York: Rizzoli, 1993. 140 p. {in English}
11. Mayhew, S. *A Dictionary of Geography*. 5th ed. Oxford: Oxford University Press, 2015. DOI: 10.1093/acref/9780199680856.001.0001 {in English}
12. Madanipour, A. *Urban Space Design: An Attitude on the Social and Spatial Processes* / пер. з англ. Mortezaei, F. Tehran: Processing and Planning Company, 2000. {in English}
13. Ruskin, J. *The Seven Lamps of Architecture (1849)*. London: Library Edition, Vol. VIII, 1903. 289 p. {in English}
14. Ruskin, J. *The Stones of Venice (1851–1853)*. London: Library Edition, Vols. IX–XI, 1903. 436 p. {in English}
15. Lee, V. *The Spirit of Rome. Leaves from a Diary*. London – New York: John Lane Company, 1906. {in English}
16. Relph, E. *Place and Placelessness*. London: Pion, 1976. {in English}
17. Harvey, D. *Justice, Nature and the Geography of Difference*. Oxford: Blackwell, 1996. {in English}
18. Hayden, D. *The Power of Place: Urban Landscapes as Public History*. Cambridge, MA: The MIT Press, 1995. {in English}
19. Massey, D. *For Space*. London: SAGE Publications, 2005. {in English}
20. Appadurai, A. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996. {in English}
21. Augé, M. *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity* / translated from French. J. Howe. London: Verso, 1995. (First edition 1992). {in English}